

Forfatter: Winther, Christian

Titel: Poetiske Skrifter

Citation: Winther, Christian: "Poetiske Skrifter", i Winther, Christian: *Poetiske Skrifter*, udg. af Oluf Friis , 1927-29, s. 360. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-winterchr02val-shoot-idm140340186760736.pdf> (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: Poetiske Skrifter

HJORTENS FLUGT.

»Hjortens Flugt« udkom 28. Novbr. 1855, 2. Oplag 22. Decbr. samme Aar, 3. Oplag 16. Januar 1856. En kommenteret Udgave med Indledning er besørget af Verner Dahlerup (20. Oplag 1925). Det er en klassisk Udgave af et klassisk Værk. Her henvises en Gang for alle til Dahlerups grundlæggende Kommentar. Men da nyt Kildestof er fremdraget, har Kommentaren maattet udvides.

Fra Olaf Hansens Udgave af »Hjortens Flugt« i Dansk Lærereforeningens Serie er hentet enkelte Oplysninger.

I Kommentaren vil man flere Gange finde Henvisninger til Winthers »Studiebog«, hvorefter se *Indledning*, XIX.

Forspil

87 *Kildemarkedsplads* I Forbindelse med Besøgene ved »de hellige Kilder«, især St. Hans Nat, holdtes tidligere, tildels endnu paa Chr. Winthers Tid (bl. a. ved St. Mogens's Kilde i Nestvedegnen tæt ved Chr. Winthers Fødeby), Markeder med alt hvad dertil hører af Lystighed og Folkeliv. Se H. C. Andersens »Kun en Spillemand« (Kap. VII og VIII). - Winther skildrer sig selv i Billedet af en Liredrejer, der foreviser malede Billeder og synger og spiller for Publikum. Smlgn. *Perspektivkassemanden* i Oehlenschlägers »St. Hans Aften Spil.«

Hvor vise Mænd og store Helte smlgn. Aarestrups Skildring af Vokskabinetet i Digtet »Dyrehaugen«:

Bonaparte, Tordenskjold, Robespierre -
Brune Banditter, Tyrkernes Herre -
Konger og Keisere -- see, hvor de staae,
Som i levende Live, med Voxnaeser paa!

Assemblee Selskab, Forsamling, *gravitetisk værdigt*, alvorligt.

361

88 *Lire Drejelire*, en Slags Haandlirekasse *Hækkebræt* gammeldags Strengeinstrument, som blev anslaaet med Hamre. *Harpe* Mundharpe, Mundharmonika: Winther har vel haft Slutningslinjerne af Titelbladet til »Peder Paars« i Ørene, hvor Holberg oplyser, at hans ny sandfærdige Vise »klunger vel til alleslags Instrumenter, i sær til Hækkebræt eller Lire«. *Frimestre* Haandværkere, som ikke hørte til noget Lav og arbejdede uden Svende; her menes naturligvis Fuglene. *den indianske Mand* Indianere og andre vilde forevistes ofte paa Markeder. Smlgn. Aarestrups »Dyrehaugen«, tredje Strofe.

Dagmoder Morgenrøden. I Peder Syvs »Udvalde danske Viser« (1695) er Ordet optaget iblandt Gamle og sæere Ords Forklaring: »Dagmor. Dagmoder. Aurora«.

Flugten

89 *Kongeborgen* Gurre Slot.

90 *Øglegaarden* Vedel Simonsen omtaler i sin Bog: »Bidrag til danske Slottes og Herreborges Bygnings- og Befæstnings Historie i den catholske Tidsalder« (1840) Borgfængslet og beskriver det: »Da nu ogsaa Skrubtudser, Øgler og Slinger heel ofte have deres Tilhold i slige fugtige Kiældere, saa hidrørte formodentlig derfra Navnet *Ormegaard*«.

91 *Borgeled* den første Indgang til Slottet, laa for Enden af den Allé eller »Gyde«, der førte op til det

(Ovennævnte Afhandling af Vedel Simonsen Side 61).

Rosenlund »den Skov, der nærmest omgav Gaarden og som oftest var indrettet til Park eller Dyrehauge« (Vedel Simonsen, Side 62).

Løbene Forbenene. *Blad* Partiet omkring Skulderbladene.

92 *tør ved behøver, dannis* brav. *Hof sinder* Adelsmænd, der gjorde Tjeneste ved Hoffet, her: om Hofffunktionærer i Almindelighed.

95 *ringle sig* ligge sammenrullet.

96 *kurede* rugede.

362

97 *Pesten* i Aarene 1349-50 hærgede »den sorte Død« Danmark. I »Studiebogen« (Side 56) har Winther under Optegnelser til Valdemar Atterdags Historie fra en Afhandling af Vedel Simonsen (se *Indledningen XXI*) skrevet: NB *Pesten*. Forøvrigt nævnes *Pesten* i selv de mindste danske "Historiebøger,

98 *fortrøden* sendrægtigt (modsat ufortrøden). *Bullen*Stammen.

100 *Thi Hjorten høfligt elsker . . den Velklang* Det er alment kendt, at Hjorten holder af Musik. Se Winthers Digt »Vinterlandskab«, trettende Strofe (Første Bind, 17). Oehlenschläger har benyttet Trækket i Sangen »Jagten« i »Helge« (»Han lytted, han dvæled, han elsked denne Lyd«).

I Møllen

102 *Møllen* maa tænkes liggende ved Nordenden af Præstøfjord. Egnen med sin Rigdom af Vandløb havde i ældre Tid mange Vandmøller. Der er ingen Grund til at tro, at Winther særligt skulde have tænkt paa Vindbyholt Vandmølle, Skildringen af Møllen er almen-typisk, næsten identisk med Billedet af Vandmøllen i »Svend og Inger« fra Egnen omkring gamle Tapernøje Kro.

Bolefjord gammelt Navn paa Præstø Fjord. Winther har i Reglen sine gamle Stednavne fra Pontoppidans »Danske Atlas«. Her forekommer det dog ikke.

103 *Axelhoved* en nu nedlagt Landsby, der laa ikke langt fra det nuværende Lindersvold, nord for Præstø Fjord. I Pontoppidans »Danske Atlas« (III, 127) staar der: »*Lindersvold*, ikke langt fra Gaarden skal tilforn have været en liden Landsbye, navnlig AxekHoved«.

103 *Vildbanegaarden* Kongens Vildtbane (Jagtdistrikt) i Sydsjælland begrænsedes ved et højt Dige, »Vildtbanegrøften«, strækkende sig fra Præstø Fjord til Dybsø Fjord. Ved et stort Led i Vildtbanegrøften laa det saakaldte »Vildbanehus«, syd for Byen Snesere (se P. Jensen »Snesere Sogn«, Side 102, 216, 310). *det lange smalle Fedd* Halvøen, der begrænser Præstø Fjord mod Øst.

104 *ympede* hæge passe, *blæde* plukke Bladene af.

363

105 *beføre* angive, anklage uden Grund, bagtale. *Fore* Adfærd, Optræden.

Rhitra

112 *Axelvold* Winther har aabenbart sammenblandet Navnene paa den gamle Herregaard Lindersvo/cf og den gamle Landsby Axel-Hoved

113 *En Hemmelighed bar hun* se »Jørgen og Anna«, Strofe 12. *Roholt* Landsbyen Roholte i »Faxøe Herred«.

114 *skovbegroede Fedd* I »Danske Atlas« (III, 129) fortælles: »I forrige Tider har denne Halve-Øe gandske været begroet med Skov«.

grande Nabo. syde koge.

115 *Den fremmede Qvinde* I »Studiebogen« (Side 39) har Winther nedskrevet et Notat fra Huitfeldts Krønike (Side 625). Hos Huitfeld læses: »1404. Udi dette Aar/ paa Lante Ryen Døde en Qvinde / hed Gulitze / hun vaar den sidste / som leffde aff dem der Vendiske hafde tald.« Se *Indledning XXVII. Dobbel Spil*, især Terningspil.

116 *Rhitra* Navnet har Winther rimeligvis selv dannet efter det vendiske Bynavn Rhetra.

117 *strippe* strejfe om, løbe fra Sted til Sted.

120 *hellig Antons Kloster* I Præstø laa et bekendt St. Antonii Kloster (der dog først oprettedes under Kristian den Første). Klostret nævnes i »Danske Atlas« (uden Angivelse af Aaret for dets Grundlæggelse) idet Huitzfeld mener, at Præstø, »egentlig en Halvøe eller Peninsel, fordum beboet af Præster eller geistlige Ordens Folk«, har sit Navn efter »Monkene af S. Aiiionii Kloster, som her var navnkundigt« (III, 106). *hist paa Skrænt* smlgn. Side 144, Linje 19.

121 *ad samme Vej hun kom* Til Skildringen af Rhitras Nattebesøg hos Jørgen har Winther brugt Træk fra Folketroen om Maren og Mareridtet (især: »Som en Egelbul tungt over Brystet det ham laae«). Den nærmeste litterære Kilde for hans Kendskab til Mare-Sagnene er Thiele (»Danmarks Folkesagn« II, 280-282). Thiele fortæller Sagnet om Bondekarlen, der
364

havde en Mare til Kæreste, som fik menneskelig Skikkelse, da han stoppede en Pind i det lille Hul, hvorigennem hun var kommet ind til ham. Da han mange Aar senere i Spøg viste hende Hullet og tog Pinden ud, forsvandt hun igen ud gennem det. I en Note tilføjer Thiele: »Sagnet om Marens Flugt ud igennem Hullet paa Egestolpen synes at staae i Forbindelse med Mephistophele's Replik i Goethes Faust:

»s' ist em Gesetz der Teufel und Gespenster:
Wo sie hineingeschlupft, da mussen sie hinaus.«

Det er disse Linjer Winther benytter. Jørgens Fordriven af Maren ved at nævne Jesu Navn og lade Maanelyset komme ind i Stuen har ingen Hjemmel i Folketroen.

Den vandrende Sanger

124 *de lysegule Knopper* Frugtraklerne.

Sime tynd Snor, især Halmreb, her: Reb til at binde om Humlestængerne.

Øverstestuen Storstuen, et Rum, der til daglig stod øde, kun møbleret med Kister.
en Skjenk en Drik.

125 *En vandrende Sanger* omvandrende »Legere« omtales ofte i Middelalderen. Fra først af (i det 12. Aarh.) var de lidet ansete Udlændinge, Gøglere, som spillede paa Strengeinstrumenter eller Pibe; men mod Middelalderens Slutning optraadte de ogsaa som Sangere, og deres Anseelse steg, ved at de nu ofte var Landets Børn og faste Gæster ved Kongernes Hoffer. Se H. Schiick: »Lekare och ballader« (»Samlaren« XII, 1891) og Axel Olrik: »Middelalderens vandrende Spillemand« (»Opuscula Philol. 1887). Winther har Figuren fra Folkevisen om »Kong Didrik og hans Kæmper«, hvor Folker nævnes blandt Kong Didriks Mænd:

»Der stander i det tiende Skjold
En Fedel og en Bue;
Dem faaer han Folker Spillemand -
Han vilde drikke og ikke sove.«

365

Se videre om Folker Lovmandsen i *Indledning XXI* og Folkevisen »Folker Lovmandsen og Dronning Helveg«.

128 *Kong Erik d. e. Erik af Pommern.*

Curve Pontoppidan bruger i »Danske Atlas« i Alm. Formen Gure, men nævner blandt andre Former ogsaa *Curve* (II, 253).

Høieloftsfal Høieloftet var den øverste og fineste Etage i en Borg.

den engellandske Frøken Erik af Pommerns Dronning, Filippa, Datter af den engelske Konge Henrik den Fjerde. *Frøken* var i Middelalderen Betegnelse for Kongedøtre eller fyrstelige Kvinder i det hele.

Gemal bruges i ældre Sprog lig *Gemalinde*, *Ægtefælle*.

129 *Hagelskur* Hagelbyge.

Strange Nielsen Den historiske Hr. Strange Nielsen til Nørholm nævnes ligesom hans Fader flere Gange hos Huitfeld, blev Rigshovmester 1480, levede endnu 1498. Han tilhører den bekendte jydsk Adelslægt Strangesønnerne (se »Danmarks Adelsaarbog« (1888, Side 63) og Indledningen til Ebbe Skammelsøn-Visen i »Danmarks gamle Folkeviser«, Nr. 354). Winthers Strange Nielsen er iøvrigt fri Digtning. Se *Indledning XXV*. *Frøken Ellen* ugifte Adelsdamer i Middelalderen kaldtes i Almindelighed »Jomfru«. *den gamle Dronning* Dronning Margrethe.

130 *Fruerbuur* Kvindebevægelse (smlgn. *Fadebur*).

den unge Dronning Filippa.

131 *foldet* indelukket i en Indhegning, sat i Fold.

132 *taalik* fredsommelig, taalmodig.

Stød Hindring. At lægge *Stød* i Vejen for en (dvs) at lægge Hindringer i Vejen.

133 *Holsters Land* Kong Erik førte langvarige Kampe med de holstenske Grever om Sønderjylland.

Liig Odderen Under Aaret 1417 meddeler Huitfeld (Side 669): »Om Sommeren i dette Aar/vaar Kongen udi en Rystning til Lands oc til Vands / hand holt lenge 366 Søn / før hand vilde lande. De kailede hannem derfor en Odder/for hand icke vilde haffve Halen aff Vandet.«

136 *Spanger* Guld eller Sølvspænder.

138 som *hun var To* hun var Dobbeltgænger.

141 Ja, *bort! ja, han maa bort!* Af Skildringen af Kongens Raseri synes at fremgaa, at Rhitra har beskyldt Strange for at efterstræbe hende (smlgn. »hendes Ord fandt Vej til Hjertet«). Men ikke nok hermed, det vilde jo ikke ramme Ellen. Hun hari derfor bagvasket ham ved at røbe, at der var et Elskovsforhold mellem de to [»en Tøite« kalder Kongen Ellen]. Saa var deres Straf sikker. I den gamle »Gaardsret«, som tillægges Erik af Pommern, findes et Stykke »Om Jomfrukræncker« med Straffebestemmelser for den Ridder eller Svend, der forfører en Jomfru i Kongens Gaard (Slot). Straffen bliver forskellig efter den paagældendes Rang, men fælles for dem er, at Jomfrukrænkeren skal »bliffæ æræløss oc forswæræ (rømme) slvo hans land oc rigi«. (»Gamle danske Love« ved Kolderup Rosenvinge, V, 35). Loven fortsætter: »oc hun, som seg lader kræncke oc skammæ, skal rømmæ oc forswæræ drothingens gard, oc kommæ ther alder meræ oc wære swo skend oc æræløs«.

Ellens Straf er imidlertid ikke blot Bortjagning, men den særlige Straf, som kaldes *Indemuring* (se Side 262: »Indmuret der hun sidder«). Indmuringsstraffen har Winther kendt mange Steder fra (Thiele, I. T. Becker). Straffen kendes først lovhjemlet paa Frederik den Andens Tid. Fra Vedel Simonsen (se *Indledning*, XXI) har Winther »vidst«, at Kong Valdemar lod Dronning Helvig *indmure* eller *indsætte* paa Søborg Slot som Straf for hendes Elskov til Folker Lovmandsen. Det er vel dette, der har givet ham Ideen til at anvende Straffen her.

141 *vævede i Lad* »væve i Lad« er det staaende Folkeviseudtryk for kunstfærdigt kvindeligt Haandarbejde, Kunstvævning (*Lad* Guldbremme, Pynthebaand).

367

143 *pleier van plejer*.

Fruerklostre Nonneklostre; i mange af dem var de fleste af Nonnerne Adelsdamer.

146 *en stridhaaret Ulv* Gulitza er Varulv

148 *Eders Jomfruland* Pontoppidan skriver i »Danske Atlas« (III, 1443): »Navnet Møen foregives at have sin Oprindelse af det gammeldags danske, nu sielden brugelige Ord *Møe* eller *Jomfrue*, ligesom det og af nogle paa Latin kaldes *Virginia Danica*, (dvs) det danske *Jomfrueland*«, *streed med Steen* strittede, kastede.

149 *De gamle Guders Hær* Man behøver neppe at søge Kilden for, hvad Winther fortæller om de vendiske Guder længere borte end B. S. Ingemanns »Grundtræk til en nordisk, slavisk og vendisk Gudelære« (trykt i »Program for Sorø Akademi« (1824) og i 12. Bind af »Samlede Skrifter«). Her fortælles om den øverste af de onde Guder *Czernebog*, »den sorte Gud« eller »Mørkets Gud, om *Swantewit* og hans hellige hvide Hest, »paa hvilken Guden selv troedes om Natten at drage til Kamp mod Helligdommens Fiender« og om *Sieba*, Livets og Kærlighedens Gudinde. Som Hovedstedet for den vendiske Gudsdyrkelse nævnes Rhetra, der dog ikke nærmere beskrives. - Men alt hvad Winther fortæller om Templet i Klippehulen, den hemmelige Kult (om Dagen var Præsterne Bønder), Jomfruofringen har - saavidt Udg. har kunnet faa oplyst - ingen Hjemmel i Litteraturen om Venderne. - I sin Prinsesselæretid har Winther uvilkaarligt maattet blive bekendt med et og andet om den vendiske Gudsdyrkelse. Tæt ved Neu-Strelitz ligger Byen Prilwitz og Tollenzersøen, hvor man har ment at finde Stedet for det gamle Rhetra (se »Die gottesdienstlichen Alterthümer der Obotriten« af A. G. Masch, udgivet af Daniel Woge (1771)). Slottet i Neu-Strelitz ejede et stort Bibliotek og en Samling obotritisk-vendiske Oldsager (N. Bøgh II, 425).

154 *skjæmmed ei min Slægt* hendes Slægt var jo Fiskere.

368

155 *hellig Anton* den hellige Antonius af Padova (1195- 1231), om hvem det hedder, at selv Fiskene lyttede til hans Prædiken, blev ofte anraabt af Fiskerne. *Videslet* gammelt Navn paa de østlige danske Øer. Forekommer ikke i »Danske Atlas«, men bl. a. hos Huitfeld (Side 4), hvor det hedder om Dan, at han blev sat til en »Regenter offver Sieland / Møen / Falster / Laaland / oc alle de Insuler / under it almindeligt Naffn / at være kaldne / Viitheslet«.

157 *Ham Dyreskikkelse*. Se Side 146: »en stridhaaret Ulv«.

158 *en Ugles Hjerte*

Se *Indledning XXI*. I Feilbergs Seddelsamling (»Folkemindesamlingen« paa det kgl. Bibliotek) finder man under *Ugle* en Henvisning til Soldans »Geschichte der Hexenprozesse«. I Førstedugdaven (1843) læser man imellem en Række Exempler paa romersk Overtro: »Ein Uhuherz [Hornuglehjerte] auf die linke Brust (slmgn. »hvor Blodets Kilde syder til Venstre vild og varm«) eines schlafenden Weibes gelegt, entlockt ihr alle Geheimnisse«. Dette er aabenbart Winthers Kilde. Troen paa Uglehjertets Trolddomsmagt kendes ogsaa andre Steder fra. I Angelo de Gubernatis': »Die Thiere in der indogermanischen Mythologie« læser man følgende (Side 530): »Die Gabe der Prophetie ist nach dem Volksglauben bei der Eule so gross, dass Albertus Magnus zu seiner Zeit ganz ernsthaft schreiben konnte: »Si cor ejus cum dextro pede super dormientem ponatur statim tibi dicit quidquid fecerit, et quidquid ab eo interrogaveris. Et hoc a fratibus nostris expertum est moderno tempore«. I dansk Folketro synes det ikke at være noget alment udbredt Træk. En enkelt Meddelelse om dets Forekomst findes i »Jydske Samlinger til Historie og Topografi« (IV, 159) og lyder som følger: At udfritte hemmelige Ting og B edrifter, Anslag og Oplag. Tag Hjertet af en Natugle eller Hornugle tet op til Hjertet paa et hart sovende Menneske og adspørg saa om hvis, som talet eller bedrevet er, da siger samme Menneske med høy 369 Røst alt, hvad det haver gjort eller vil gøre, saa og alt, hvad det haver talet og snakket, sandferdeligen« (fra Kvers ved Graasten). For Hjelp til Oplysningerne om Uglehjertet i Folketroen er jeg megen Tak skyldig til Hr. J. E. Tang Kristensen (Assistent i Dansk Folkemindesamlng).

160 *Ved Susaae hist der ligger* Ved Susaas (ældre: Næsaas) Udløb i Havet ved Karrebæksminde laa Gavnø Kloster, et Nonnekloster, der 1400 blev stiftet af Dr. Margrethe. Dets Historie er lidet bekendt, ingen af dets Abbedisser eller Priorinder forekommer. Naar Winther i ottende Strofe af »Paa Herregaarden« gør Stranges Moster til Priorinde, er det saaledes fri Digtning (se J. B. Daugaard: »De danske Klostre i Middelalderen«). Heller ikke Beskrivelsen af Klostret som »et Huus med Taarne paa« stemmer med Virkeligheden.

Jøregen og Anna

162 *Solklæde* se Side 77.

En Huulvei sig krummer fra Møllen kommer hun hurtigl: ned til Stranden og følger saa Vejen langs Præstø

Fjord til Klosteret i Præstø.

168 *Axelhoved Sogn* noget Sogn af det Navn findes ikke nu og nævnes heller ikke i »Dansk Atlas«. Winther vil vel hermed betegne Egnen omkring Axelhoved.
Føring Fødevarer.

169 *den væene Brud* Brudedragten var over hele Sjælland sort, af Vadmel eller Silke, ikke som hos Winther rød. (Se I. S. Møller: »Folkedragter i Nordvestsjælland« (1926), Side 160). I O. D. Liitkens »Præstø Amt« (Side 36-37) meddeles om Huen og Haaret: »Bruden bærer her (Sydsjælland) et saakaldet Nakkestykke (*dvs*) et rundt Stykke Silketøi, der er behængt med Perler og Alt hvad glimre kan, paa Haaret, der er glat opstrøget eller, som det kaldes, flettet i Nakken, og samme Pynt bære alle Brudepigerne«.

169 *Skafferne* de, som ved Gilder førte Opsyn med Mad og Drikke og forestod Beværtningen og holdt Orden ved Bordet.
Stodderne efter gammel Bondeskik fik ogsaa Landevejenes 370 farende Folk Del i Festen. Smlgn. »Vaabendragerens Ed« (Første Bind, Side 99).

170 *Løkke* indhegnet Mark.

171 *Med lodne Spidser* to Hjortens Takker er i den første Tid efter deres Frembrud omgivne af en laadden Hud eller »Bast«. *spored* vejrede, mærkede ved Hjælp af Lugten, at nogen nærmede sig. *vexlede* gik frem. Ordet er brugt af Winther i en friere, mere alm. Betydning, tilhører egentlig Jagtsproget, hvor det bruges om Vildtets Færden ad dets *Veksler* (*dvs*) Stier, som Vildtet plejer at følge til og fra Steder, hvor det søger sin Føde).

Skovbroderen

173 *Dagmoer* se Noten til Side 88.

174 *et Seilskib* anbragt her af Winther for ved Siden af Munken at minde om Sømanden (Krigeren) i Peder Jernskæg.

175 *Knort* det samme som Knast.

176 *Niels Strangesøn til Ørum og Hylle slev* Hr. Niels Strangesen til Noringtoft, Ridder og Rigsraad under Dr. Margrethe, fik 1406 Hillérslev faste Gaard i Thy som Pantelaan af Kronen og 1408 tillige Ørum Lehn. Døde 1424 og ligger begravet i Vestervig Kirke, hvor hans Ligsten med Slægtvaabnet endnu findes (se »Danske Adelslægter« ved Thiset, II (1891), og Folkevisen »Nilus Strangesøns Stenstue« i D. g. F. VII, Nr. 424). Winthers Kilde for de faa historiske! Træk, han benytter, om Niels Strangesen er sikkert Huitfeld.

177 *Peder Jernskjæg*

I sin »Studiebog« (Side 15) har Winther gjort følgende to Notater:

Peder Jernskjæg siges i en Slægtbog, at have havt en *Skave* til Hustru, berygtet for Letfærdighed, hvilken han derfor kryste ihjel i Barselseng, der han havde sit Harnisk paa under Klæderne, og han meente det ei at være sit Barn. j: Peder Syv :|

P. J. |: Skegge :| - Vaaben: Ibskal i blaat Feld, paa Hjelman 7 grønne Paafuglefjer - Høvidsmand [?] under Waldemar Atterdag - Tog til Wismar- Nederlag - Fangenskab -- Undkommer ved List - Forstilt Drukken« skab, under hvilket han bandende og foraledidende, bærer een af sine Staldbrødre til Søen - Har anraabt det hellige Blod, som opbevaredes i Schwerin. 371 Det første er et Notat fra Peder Syvs »Udvalde Danske Viser« (2. Bogs fjerde Part, Nr. LXXXI), hvor det er f ø jet som »Forklaring« til Visen »Karl Høfding han sidder paa Ramsø«. Det andet Notat er Excerpt fra Huitfelds Krønike (516 og 519),

177 *Stakarl* Stakkel, Stodder (opr. »Stavkarl«, d. e. en Mand, som gaar med Tiggerstav).

179 *Skjæggers Skjold*, se Noten til *Peder Jernskæg* ovenfor.
Ibskal en hvid riflet Muslingeskal. Sit Navn har den fra, at Pilgrimmenes Skytshelgen, Apostlen Jakob (Ib eller Jeppe), i Middelalderen ofte afbildedes med en saadan Muslingeskal i Haanden.

Hr. Peer Jernskæg

181 *En taarnet Borg* Om Peder Jernskægs Borg fortælles intet i Historien. Winther har henlagt den til Nordkysten af Sjælland, uden at han vist har villet lokalisere den til noget bestemt Sted.

Gjøs egentlig et mindre Flag, der sættes paa Bovsrydet af Krigsskibe, der ligger til Ankers. Winther b ruger det fejlagtigt, synes at have opfattet det i Lighed med Skøde, som et Tov, der anvendes ved -Sejlens Manøvrering.

182 *Kong Volmer* Valdemar Atterdag.
virke den allerfineste Væv spinde de'snildeste Rænker.

183 *den salte Rhin* bruges i Folkeviserne som Omskrivning for Havet.
de deres Glutter aved med Jernskjæggens Navn Trækket er uhistorisk, formodentlig laant fra Tordenskjolds Historie.

Gulland Gotland. Valdemar Atter dags Tog til Gotland og Indtagelsen af Visby fandt Sted i 1361. Kongen holdt sit Indtog ikke gennem Byportene, men gennem et Hul, han havde ladet bryde i Muren, For at . undgaa Plyndring maatte Borgerne i den den Gang saa rige Hansestad betale store Løsepenge, bl. a. lod Kongen paa Torvet stille tre store Ølkar, som de overvundne skulde fylde med Guld og Kostbarheder. 372 Der er ingen historisk Hjemmel for, at Peder Jernskæg var med paa Gotlandstoget.

183 *Stob* Drikkekar, Bæger.
holdt Kuur holdt Udkig. Ordet er dannet af Winther efter det gamle Ord *Kure* Vægter, Udkigsmand.
Vismar Se tidligere Note til *Peder Jernskjæg* (177). Hr. Peder har vel ligget ude og vogtet Farvandene syd for de danske Øer. Begivenhederne fandt Sted i 1358.
Jens Due historisk Person fra Dr. Margrethes og Erik af Pommerns Tid. 1400-1409 nævnes han som »Hoffmester« (Huitfeldts Krønike I, 633. Smlgn.: Kr. Er slevs »Erik af Pommern« 110 og 456). Men han synes at være frattraadt Embedet, indtog dog fremdeles en høj Stilling, nævnes 1418 som en af Kongens »Raader« (Huitfeldt 672). 1396 nævnes han som Høvidsmand paa Hålsingborg (Suhms Danmarks Historie XIV, 396).

184 *see min Leilighed* udspejde Forholdene, søge at finde en gunstig Lejlighed.
Sande Crispin St. Crispinus led Martyrdøden under Kejser Diokletian Aar 287.
loved mig her brugt af Winther i den ellers ukendte Betydning: anraabe, paakalde.

184 *det hellige Blod i Schwerin* Grev Henrik af Schwerin havde fra Palæstina hjembragt en Draabe af Christi Blod, indesluttet i Jaspis, som han i 1222 højtideligt overgav til Domkirken i Schwerin. Relikvien drog mange Pilgrimme did (se Ellen Jørgensen: »Vademar Atterdag« (1911), Side 53).

187 *Toninger* Landtoning, den Maade, hvorpaa Landet eller Kysten toner (dvs) fremtræder, set ude fra Søen.
Solfald Solnedgang
Fakkebjerg paa Sydspidsen af Langeland.

188 *Jeg har Jer valgt en Hustru* I »Ringens Indskrift« [nærv. Udgaves tredje Bind] har Winther ligeledes skildret Dr. Margrethe som Giftermaalsformynderske.

188 *Marri Skave* se *Indledningen* XXIII.
fornem Slægt Slægten uddøde 1583. Dens Historie kendes kun ufuldstændigt, men den omtales som »en 373 gammel Slægt« (se »Lexicon over adelige Familier« (1787, 2. Bind)).
Hr. Dues Gaard Herregaarden Krageholm i Skaane tilhørte Due-Slægten Se »Svenska Slott oc Herresäten« (I, 138). Det er dog tvivlsomt om Winther har vidst det eller han blot har tænkt paa, at Due var Høvidsmand paa Hålsingborg.

191 *Ørethings Borg* Vordingborg
I »Danske Atlas« (III, Side 100) giver Pontoppidan følgende Forklaring under Omtalen af Vordingborg: »Men da Saxo Grammaticus kalder Stedet Ortunga, saa giver P. J. Resenius O. Wormii Meening mere Bifald, naar han i Monum. Dan. L. II. udleder Navnet fra *Øreting* et Rettergangs Sted, som her blev holdet ved Strandbredden, hvilken sidste kaldtes *Aar, aur* eller *ør*, som er at see af flere Byers Navne. Følgeligen kunde *Øreting* eller *Orting* letteligen ved Udtale blive til *Vorting*, og da der siden bygtes Borg og Fæste, blev Navnet *Vortingborg*.

192 *Inden Kirke hun laae* uden at hun endnu var mødt i Kirken første Gang efter at hun havde født sit Barn (»Kirkegangskone«). Se Feilberg »Dansk Bondeliv« (II, 72).

193 Fru *Ida Grubbe* synes ikke at have Tilknytning til nogen historisk Person i Tiden for Digtet. 193

Slegfred Frille

198 *Afløsning* Synsforladelse, Absolution.

199 Fru *Margrethe lagdes under Marmelstenen* hen Dronning Margrethe døde 1412 og ligger begravet i Roskilde Domkirke.

forløved gav Orlov, Afsked

Skovkloster ved Nestved. (Se Noten i Første Bind, 365).

200 *Oprørets Tunge mumler* Smlgn.: Elementerne var i Oprør (dvs) i voldsom Bevægelse.

201 *Brud Kæreste*, Fæstemø.

Paa Herreborgen

204 *Fensmark* omtrent 7 Kilometer nordøst for Nestved. (Se Noten i Første Bind, 372).

374

Kalkerup og Sipperup Landsbyer i Fensmark Sogn.

blomsterklædte Maitræ Winther skildrer her den gamle Bondeskik »at ride Sommer, i By«, dog synes han i sin Skildring af »Sommer i By-Stadsen« at have indblandet Træk fra en lignende gammel Skik

»Fastelavnstadsen«, hvor det lystige Element kommer til, med Drengene udklædte som Piger og en Bajads eller Nar »hvis Bestilling var i Forening med øvrige Kollegaer at more Folk med al Slags Spas og Kommers«. Se P. Jensen: »Snesere Sogn« (452-458).

Mai-Greven Karlens Fører kaldtes Majgreven, han havde to Kranse anbragt paa Kors over Skuldre og Bryst, hvoraf den ene var tiltænkt den af Pigerne, han kaarede til sin *Majinde* (Majbrud, Majgrevinde).

Rønning Molbech forklarer det i sit Dialekteleksikon: »i Lolland og Falster (og Fyen?) Mønning paa et Huus«. Rimeligvis har Molbech som Kilde haft Winthers Samling af lollandske og falsterske Ord. Se *Indledning XIII*. Winther rettede det i de senere Oplag til *Mønning*. *Sognefogeder* fandtes endnu ikke paa Erik af Pommerns Tid.

Holmegaard Herregaarden Holme eller Holmegaard, der ligger for Enden af den store Porsmose tæt ved Fensmark (Første Bind, 364).

205 Hr. *Iver Bugges Godtøl* Toget drog fra Gaard til Gaard og blev trakteret, hvor det kom ind. Nogen »Iver Bugge« har aldrig ejet Holmegaard.

206 *i en vanlig Dragt* (dvs) i en Adelsmandsdragt.

208 *grimet* sværtet.

209 *Voldermisse* eller Valborgmesse (»Skøn Valborgs Dag«), den 1. Maj.

209 *dette børstede Sviin* se Noten til Side 231.

210 *Det første Kys jeg tager, det hører mig jo til* Hentydning til Herremandens gamle Ret til at tilbringe Brudenatten hos Godsets Kvinder, den saakaldte »jus primae noctis«.

I »Studiebogen« (Side 40) har Winther noteret ned: »Jus primæ noctis. Suhm D. H. I. p. 215, IV p. 769.« Det er fra Vedel Simonsens »Danske Slottes Bygningshistorie«, 375 hvor der (Side 50) læses: »Selv til den i de sydlige Lande saa berygtede første ~Natts Rett hos Vasallernes Brude findes fleere, skjønt som det synes, fabelagtige Spoer her i Norden (f. Ex. D. H. I. p. 215, IV, p. 769).«

210 *mussig* gnaven.

211 *Mørkestuen* I »Studiebogen« (Side 42) har Winther noteret fra den ovennævnte Afhandling af Vedel Simonsen »Porttaarnet brugtes som Fængsel - kaldtes Mørkestuen.«

Fant Landstryger. *Gant* Løjer, Kommers.

212 *Ladegaarden* Avlsgaarden. Winther tænker sig Ladegaarden liggende tæt ind til Hovedgaarden, blot adskilt fra den ved Grave, Vindebro og Port (Vedel Simonsens Afhdl. Side 60) og Ladegaard og Staldgaarden forenet, som det var Skik i nyere Borge (Simonsen, 67). Disse Bygninger udgjorde den saakaldte »Forborg« (Simmonsens, 68).

213 *den indre Borggaard* den aabne Plads omgivet af Hovedbygningen (Borgen) med dens Fløjbygninger.

Madsvend Kok.

214 *gjenned* jagede, drev

215 *Vase* Vej over en Mose, lavet af Risknipper eller lignende

Eselet

218 *Bislæg* en mindre Udbygning foran Gadedøren, dannet af et udhængende Tag, der hviler paa Stolper. *Træd Kjærling ei paa Taaen, og rør ei Mandens Byld* Talemaaden kendes ellers ikke, synes dannet af Winther selv i folkelig Stil.

219 *Barn er i By bært, som det er hjemme lært* Et garnmelt Ordsprog (Nr. 332 hos Peder Lolle) hedder: »saa ær barn i by bært [(dvs) artig, velopdragen], som hiemme ær lærth [(dvs) af Barnets Optræden kan man slutte, hvorledes Hjemmet er].« Folmers Anvendelse er lidt fri: han er altid den samme, altid sig selv, frimodig og aabenhjærtig.

220 *Spøl* Bærme, Spillevand.

221 *St. Jørgen* det nordiske Navn paa St. Georg, en af 376 den katolske Kirkes berømteste Helgener. Ved at dræbe en frygtelig Drage befriede han en Prinsesse af dens Vold. *Kongens Vælde* Her sigtes til de fra Valdemar Atterdags Historie alment kendte Stridigheder mellem Kongen og de danske, især jyske Herremænd. I »Ridder Kalv« (Første Bind, 362) havde Winther benyttet en Episode fra disse Forbund og Oprør mod Kongen.

222 *Velskland* Italien

Keiserens Hær Den tysk-romerske Kejser Karl (IV). Hans Tog i Italien, der afsluttedes med hans Kroning i Rom, falder i Aarene 1353-1355. Om nogen Belejring og Erobring af Rom var der ikke Tale. *Fænnik* Hærafdeling, Afdeling Soldater (betyder opr. lille Fane).

Perus Perugia, en smukt beliggende Bjergby i Mellemitalien (Umbrien). Paa Italiensk: Perugia.

224 *Tønder* let fængeligt Stof, anvendtes tidligere til at opfange Gnisten, naar man slog Ild.

226 *Valet* Farvel

et hvidblisset Esel Ideen til Forvandlingshistorien har Winther laant fra Apulejus' [romersk Digter, 2. Aarh. e. K.] satiriske Roman »De asino aureo« (»Om det gyldne Æsel«). Hos Apulejus løses Trolddommen ved, at Æselet æder Roser.

227 *Bimpler* Trædunke til Drikkevarer.

229 *Bysvenden* Politibetjenten

231 *I Ederst Skjold I fører et halvt blodigt Sviin* Buggernes Vaabner beskrives i »Lexicon over adelige Familier« (1771, I, 95) bl. a. følgende: »Feldtet sølv, deri et halvt sort guldbevæbnet Vildsviin, en sort og hvid Skaktavl over det afhugne Liv, hvoraf Blodet neddrypper. Paa Hielmen et halv opstaaende sort Vild'sviin.«

233 *sagde af* fortalte om.

235 *Inger* Rhitras Terne.

235 *Rudel* i Jagtsproget Betegnelse for en lille Flok Kroneller Daadyr, anført af en ældre Han.

377

236 *Alverdens Haab og Trøst* Frelserens Billede, Krucefikset.

Eller Elletrær. I ældre Sprog og endnu i Dialekt: en Elle, Flertal Eller. *gjennest* om den hurtigste, mest direkte Vej .(smlgn.: Genvej).

I Jægermuset

237 *Kongeborgen Gurre*

St. Albani Fest Alban er Navn paa to bekendte Helgener (Englands første Martyr (daggert) 303 og Mainz's Skytshelgen (daggert) omtr. 400), som begge dyrkedes i Danmark. Den 21. Juni fejredes som deres fælles Helgendag.

238 *Kleppert* en lille, stærk og hurtig Hest.

frag rask, veludviklet af Vækst

I Skjold den hvide Ibskal Se Noten 177.

St. Hubert, han var Jægernes Skytspatron.

239 *Hovedlav* Hovedtøj til Hest.

Helm Ro (smlgn. at helme).

240 *Unnen* Middagsmad.

Skiven Bordet.

244 *Gimmerlam* betyder Hunlam (modsat Vædderlam). Bruges i sjællandsk Dialekt om Faarets (Gimmerens) første Lam. Winther bruger Ordet forkert, har vel ment Hunfaaret.

248 *freidig* lystig, fornøjelig (Tysk: freudig).

St. Hans' Aften

250 *Som en kulsort Morinde* I sin »Studiebog« (Side 17) har Winther gjort følgende Notat, der kan tjene som Forklaring paa Billedet: »Den natlige Ildebrand saae ud som et Guldsmykke paa en Negerindes Barm.« *Mundgodt* et oldnordisk Ord, som betød hjemmebrygget Øl. *Lad* ophøjet Bræddegulv (Tribune).

252 *Dandsen gik saa let igjennem Lunden* smlgn. Omkvædet til ElverskudVisen: »Men Dandsen den gaaer saa let gjennem Lunden!«

253 *Vigilie* Nattemesse.

Uglens Hjerte

256 *Boddik* lille, rund Trææske med Laag.

378

258 *den udsyete Søm* de broderede Figurer paa Teppet. Stedet kan oplyses af Vedel Simonsens Afhandling om Folkeviserne (»Nordisk Tidsskrift«, III, 201): - »At *sømme* betyder sædvanlig heller ikke den almindelige Søm, eller Syening; men egentlig at *udsye* eller brodere med Billeder og Figurer; (hvad man ogsaa endnu for ikke meget lang Tid siden, forsaavidt der broderedes med hvidt paa hvidt, kaldte *Hvidsøm*).

261 *Nattens stærke Gud* Czernobog.

262 *indmuret* se Noten Side 141 (366).

tør kun ved behøver kun. 265 *Retmaal* rigtigt Maal, »Takt«. Ordet er lavet af Chr.Winther.

Befrielsen

267 *Mandebloods Knopper* Blomsterknopper af Planten *Hypericum perforatum*. De indeholder en rødlig Saft.

269 *Tatar Kutte*.

270 *slug* listig, snu.

271 *Credo* (Latin) jeg tror. Begyndelsen af Trosbekendelsen.
Patermoster (Latin) Fadervor.

273 *side* langt nedhængende.
svinebandt bandt hans Hænder paa Ryggen.
faae (i den ældre Betydning): give.

280 *Fald* Faldgruber, Fælder.

I Riddersalen

284 *Han mindedes* den følgende Skildring af Erik af Pommerns Liv bygger paa almenkendte historiske Træk. Holberg skriver i »Danmarks Riges Historie« (I, 591): »Saaledes forfuldte Ulykken ideligen denne Konge, besynderligen til Søes; thi, enten han gjorde Vinter- eller Sommer-Reyser, saa kom han kun med den halve Flode tilbage.« Fr. Hammerich skriver i »Danmark under de nordiske Rigers Forening« (I, 1849, Side 67): »Hvor han viste sig, gik Alt imod, selv Naturen var fjendsk, og Storm og Uveir forfulgte ham.«

285 *fromme Vandring* Om Kongens Pilgrimsrejse (1424), paa hvilken han blev genkendt i Jerusalem og maatte løskøbe sig for store Pengesummer fortæller Historikerne 379 fra Huitfeldt og opefter. Erik blev dog ikke fængslet og det var ikke de Holstenske Grever, der stod bag Svigen, men en Østerlænding, der havde set ham hos Kejser Sigismund, og som »viste hand vaar en Konge offver 3 Kongeriger / den affcontrafeyet hannem tilforne / førend han affdrog j oc sendte til sine bekiente udi Syrien j oc Soldanens Land hans Contrafeye« (Huitfeldt I, 711).
Syd for Bider strømmen de Holstenske Grever. Smlgn. Side 133.

287 *hvad Fædrene har havt Sønderjylland*.
brøster slaar fejl, svingter.

288 *Frammers Forstue*, Forsal.
I Vedel Simonsens Afhandling om »Danske Slottes Bygningshistorie« beskrives Hovedbygningens Indre, nederst Kælderen og i næste Etage »Gang med Forstue, altsaa den i Kæmpeviserne saa kaldte Tillie (Tydskernes Diele) hvorimod bemeldte Forstue i Almindelighed ellers kaldes Frammers eller Fremmers (Side 99-100).
aabned Svenden Døren I ovennævnte Afhandling (Side 98) fortæller Vedel Simonsen, »at der i Middelalderen synes under Navn af Dørsvend at have været en egen Oppasser beskikket til at bevogte samme ((dvs) Indgangsdøren)«.

289 *Marsk og Befalingsmand* Jens Due (se Side 183, 372) var ikke Marsk. Han var Befalingsmand paa D uborg i Flensborg, der rimeligvis er opkaldt efter ham.

292 *Bruddet paa Freden i hans Gaard* De første fire Kapitler i Erik af Pommerns Gaardsret (smlgn. Noten 141, 366) indeholder Straffebestemmelserne for de forskellige Former og Grader af Brud paa Freden i Gaarden (Slottet). Paragraf 14 handler om Undsigelse: »Hvo som annen undseyer rymmæ myn herre konings gard och komme aldrich for hans oghen oc hafue uwenskap.«

293 *axlede sin Kaabe* lagde Kaaben tilrette om Skuldrene.

I Fruerburet

303 *igjen* i Møde, »for at modtage ham«.

380

Moder og Datter

305 *En Høiryg stor*

O. D. Liitken skriver i »Præstøe Amt« (Side 51): »Ved Mogenstrup begynder et Bakkestrøg, som strækker sig næsten en Mul i Længden lige til Nestved, og bestaaer af lutter Smaastene. Disse Bakker ere saavel ved deres Steilhed som ved deres Jordsmons Beskaffenhed uskikkede til at bringes under Ploven; og det er derfor meget passende, at man har anvendt dem til Græsgang for en stor Deel fiinuldede Faar.«

310 *En Anden* Efter Dronning Filippas Død tog Erik sig en Frille ved Navn Cæcilia, der skal have været en af Dronningens Jomfruer. Hun fulgte med Erik, da han 1439 flygtede fra Riget.

311 *Klipperens Strand* Fra Danmark drog Erik til Gulland, hvor han drev Sørøveri. *fattig og krank* Fra Gulland drog Erik til Pommern (1449); han døde i den pommerske By Riigenwalde (1459), efter de ældre Fremstillinger, »udi Armod« (Holberg). *I vort Land* Pommern. Riigen, hvorfra Gulitza stammede, var 1325 blevet forenet med Pommern. Se Huitfeld (I, 802): »Aar 1438 af hende Konning Erich af Pomern j gandske Lante Ryen / fra Danmarckis Krone / til hans Vettere Hertug Wartislaff den ældre oc yngre.«

Korset

314 *Sproget* Bibelordet.

315 *Ypern* storbladet Ælm.

319 *ruske* rasle.

320 *Den græssede et Fjed* den gik græssende et Skridt frem.

321 *Man* Manke.

Tvekampen.

323 *Der er en Høi ved Stranden* rimeligvis Odinhøj, nordvest for Helsingør, Den er dog ikke nogen Gravhøj.

Et Farvel.

328 *boe* berede

381

329 *Maard* (rigtigere: Maar) Mø.

Hr. *Stranges Gaard* neppe Nørholm eller Ørum, hvortil Strange er knyttet i Historien. Gaarden maa tænkes at ligge paa Sjælland.

330 *Stegevender* Jernredskab med Hjul og Lodder, ved Hjælp af hvilket Spiddet med Stegen paa drejedes over Ilden.

331 *gjordede sin Lænd* egentlig: spændte et Belte om sin Lænd, overført Betydning: tog fat.

335 *bede* jage (egentlig: lade (Hundene) bide).

riste (eller *rispe*) pløje første Gang (Kaikars Ordbog).

Hofbud Opbud til Krig (smlgn.: Herrebud).

vrinske Hest Hingst.